

Història de la filosofia medieval III

(De la "qüestió de Déu" medieval al "problema antropològic" d'avui)

Professor/a:	Josep Manuel Udina	Curs acadèmic:	2008-2009
Cicle:	Segon	Curs:	Tercer i quart
Quadrimestre:	Primer	Grup:	1
Crèdits:	6	Tipus:	Optativa
Àrea:	Filosofia	Horari:	Dimarts i dijous de 11:30 a 13 h.
Tutoria:	Dimarts de 10:15 a 11:15 h.		

contingut I OBJECTIUS

El present curs és i no és un curs d'*Història de la filosofia medieval*; millor dit, ho és només en part. Vol ser, en efecte, com un doble complement de l'esmentada assignatura. D'una banda, es remunta al món antic —del qual l'edat mitjana és inseparable—; i, d'altra, incideix en la nostra contemporaneïtat, en la qual la vella qüestió de Déu no només no ha desaparegut (continua vigent per a molts) sinó que perdura (per a altres molts), bé que ara transformada en «problema antropològic».

De la mà de la «qüestió de Déu», en la seva *primera part* el curs plantejarà qüestions més generals, com la de l'anomenada «querella dels antics i moderns» (el transfons de la qual és el problema de la relació entre l'ésser humà, la naturalesa i Déu) o com la de la profunda connexió entre fenomen religiós i consciència (entesa aquesta com a autoconsciència i com a consciència moral) amb les corresponents preguntes sobre les pretensions i alhora sobre l'angoixa de l'ésser humà).

Les *dues següents parts*, com a centre del curs, pretenen oferir a l'alumnat la possibilitat d'apropar-se (o tornar a enfrontar-se) als passatges clàssics dels textos més importants antics i medievals relatius al plantejament i al tractament filosòfics de la qüestió de Déu, àmpliament abordada ja —també en els seus corresponents textos— al llarg del doble curs d'*Història de la filosofia medieval I i II*, i que haurà de ser aquí com rememorada de manera panoràmica i establint-hi les interrelacions que li són pròpies; ensems caldrà, doncs, un esforç per enquadrar uns tals documents en llur context —autor, obra, època— i fer-los accessibles en llur sentit i abast més genuïns. L'*aproximació al text i al seu context*, d'una banda, i la pràctica del *comentari de text*, d'altra, tornaran a ser, així, moments bàsics de les corresponents sessions acadèmiques, o classes. En ambdues tasques l'alumnat també podrà, tanmateix, col·laborar. Pel que fa a la corresponent col·laboració, és encara més necessària, exigida i valorada a l'hora de la discussió entorn dels textos comentats i del *judici crític* que n'hem d'emetre, judici entès en sentit no només *negatiu* sinó també *positiu*.

Aquesta participació podrà ser, d'altra banda, més espontània i sempre gratificant —d'acord amb el professor— pel que fa a la darrera o *quarta part* del curs, relativa a l'època contemporània. Tant els seus textos com llurs autors són òbviament molt més propers a l'alumnat d'avui que no ho

són pas els textos dels autors clàssics (ja siguin antics o medievals, o fins i tot moderns); i això, entre altres motius, pel doble fet que —com ja ha estat apuntat— la vella «qüestió de Déu» no només s'hi planteja actualment, en molts, com a inseparable del «problema antropològic» sinó que alhora sembla subsumida per un tal problema i reduïda en certa manera a ell. Com més va més contemporanis nostres consideren i senten, en efecte, la hipòtesi de Déu com a del tot, o si més no en bona part, innecessària. Però ensems hauríem de preguntar-nos si el que els nostres llunyans avantpassats s'hi jugaven, en plantejar-se la qüestió de Déu, no era en el fons el mateix que ens hi juguem, en el nostre temps, quan afrontem el problema antropològic.

TEMARI

[PREÀMBUL] A manera d'introducció (terminològica): Gabriel Marcel [1889-1973] i la distinció entre «misteri» i «problema»; i al bell mig, la «qüestió».

PART I: NATURALES, DÉU, ÉSSER HUMÀ

- tema 1 La «querella dels antics i els moderns», o l'ésser humà antic i medieval com a integrant d'una naturalesa acollidora i alhora relativitzadora.
- tema 2 El ferment judeocristià de la consciència (com a autoconsciència i com a consciència moral) i el de l'autonomia humana, o la inicial substitució del naturalisme antic pel teocentrisme medieval.
- tema 3 L'eclosió d'aquest ferment: l'ésser humà que es veu emancipat de Déu i senyor de la naturalesa, o les pretensions i l'angoixa del subjecte modern.

PART II: DÉU COM A PEDRA ANGULAR DE LA NATURALES

- tema 4 L'àmbit del diví com a pressupòsit i les seves justificacions platònic-aristotèliques, o la religió grega com a projecció de l'autocomprensíó humana.
- tema 5 L'experiència religiosa judeo-cristiana d'una revelació (com a irrupció o iniciativa divines) i el problema de la raonabilitat de la fe: del Job que posa en qüestió a l'Anselm que pretén donar-hi resposta (*Cur Deus homo*).
- tema 6 Els eterns arguments de l'ateisme i la inqüestionabilitat sociològica de l'existència de Déu: *Summa teològica* l q.2 a.3, objeccions i respostes.

PART III: DEL TEOCENTRISME A L'ANTROPOCENTRISME I ELS CANVIS EPISTEMOLÒGICS

- tema 7 El naturalisme o el teocentrisme primitiu-medievals i el “realisme” ingenu: del platonisme a l'augustinisme neoplatònic.
- tema 8 La ulterior incidència cosmopolítica o antropològica i el realisme crític: de l'aristotelisme al nominalisme moderat i a Tomàs d'Aquino (*Geist in Welt*).
- tema 9 La radicalització de la transcendència divina i l'emancipació de l'ésser humà: de l'occamisme a la Reforma i Kant, i a l'agnosticisme i ateisme.

PART IV: LA QÜESTIÓ TEOLÒGICO-ANTROPOLÒGICA, O EL PROBLEMA CONTEMPORANI

- tema 10 De G.W.F. Hegel [1770-1831] a F. Nietzsche [1844-1900], o la possible mort en l'ésser humà de l'arrel divina.
- tema 11 De K. Marx [1818-1883] a S. Freud [1856-1939], o la possible mort en l'ésser humà de la mateixa arrel humana.
- tema 12 Positivisme científic, existencialisme i liberalisme del mercat, en el s. XX, o la possible mort en l'ésser humà de l'arrel social.

[CLOENDA] A manera de reflexió final (sintomatològica): G. Marcel i Ernst Bloch [1885-1977], o la reiteració dels temes de la dignitat humana i de l'esperança.

avaluació

A part de la **Tutoria integrada** (vegeu *infra*), per a l'avaluació del curs es tindrà en compte bàsicament el **comentari** (comprensió i valoració crítica) dels textos fet a classe i/o en la prova final. Com a element complementari, les persones matriculades *podran* elaborar —previ acord amb el professor— un TREBALL (que mai no excedirà les 6 pàgines), sobre un dels temes o textos del programa, i/o fer-ne la presentació a classe.

BIBLIOGRAFIA

1) Autors i textos dels temes 4-9 del Programa ¹

Fonts clàssiques de les anomenades «proves» de l'existència de Déu (a uns o altres dels següents textos, referents a aquestes fonts, podrà atendre's al llarg del corresponent desenvolupament acadèmic del curs): ²

α) Configuració històrica de les cinc vies

- 1) Referències gregues: **Plató** (*Lleis* X 893b-896b; *Timeu* 27c-28c; *Fedó* 72c-e; *Fedre* 425d-e; *Banquet* 210e-211d; *Fileb* 28c-e), **Aristòtil** (*Fís.* VII 1, VIII 4 i 5; *Metaf.* XII [Λ] 6, 7 i 8, IV [Γ] 4, II [α] 2) i **Plotí** (*Ennèada* IV VII 8-9).
- 2) Tradició patristica: **Agustí** (*Conf.* X 6,9 [cf. **A 51**], XI 4,6; *De civ. Dei* XI 4,2, VIII 6, XII 25), Joan **Damascè** (*De fide ort.* I 3) i **Anselm** (*Monol.* 1-4 [cf. **A 130-135**]).
- 3) Aportacions islàmica i hebrea: **Avicenna** (*Al-Nayat [Metaf.]* II.I 1-3, II-II 1 [cf. **A 110-112**]) i **Maimònides** (*Guia* II 1).
- 4) Testimonis dels s. XII-XIII: Pere **Abelard**, Pere **Llombard**, els **victorins**, **Guillem d'Auxerre**, **Alexandre d'Hales**, **Albert Magne** i **Bonaventura**.

β) Estructuració tomista de les cinc vies

- 1) Els grans textos: I C.G. 13, 15 [cf. **A 179-182**] i 42, i II C.G. 15 [cf. **A 182**]; S.T. I q.2 a.3 [cf. **A 174-176**].
- 2) La «primera i més clara via», en altres llocs: *In Phys.* VII 1 i VIII 6; *In Metaph.* XII 5s; *Compendi de teologia* III-IV.
- 3) Altres racons simptomàtics: *In Sent.* I d.3; *De ver.* q.5 a.2; *De pot.* q.3 a.6.
- 4) L'intent frustrat d'una altra via: *De l'ens i l'essència* 4.

γ) La polèmica entorn de l'argument anselmià (o «a priori»)

- 1) La disputa original: **Anselm** (*Prosl.* 2-4 [cf. **A 138-143**]; *Apologia* [cf. **A 147-152**], resposta al *Pro insipiente* [cf. **A 144-147**] de **Gauniló**).

¹ De la «Literatura secundària» consignada en el següent apartat d'aquesta Bibliografia, en són de particular interès —respecte dels temes 4-9 en qüestió— els títols dels apartats E [«Escolàstica»] i C [«Crítica racionalista de la creença»].

² En el que segueix (extret del **Quadre XXIV E** del **Dossier** del curs d'*Història de la filosofia medieval*, I i II), hi consignem amb la sigla **A**, seguida de la corresponent paginació, els llocs de l'**Antologia** de textos de la mateixa assignatura on són recollits els passatges de referència. El text d'aquells dels altres passatges que hagin de ser presentats, comentats i valorats críticament en les sessions acadèmiques del curs, serà òbviament ofert a l'alumnat en el seu moment.

- 2) Ressó de l'argument als s. XIII-XIV: **Guillem d'Auxerre, Alexandre d'Hales, Albert Magne, Bonaventura** i **Joan Duns Escot** [cf. **A 200-202**].
- 3) Refutació tomasiana: *De ver.* q.10 a.12; I C.G. 10-11 [cf. **A 176-179**]; S.T. I q.2 a.1 [cf. **A 170-172**].

2) Literatura secundària

A [Alternatives agnòstica, a-religiosa, atea i anti-religiosa]

- Bloch, E.: ^a*Derecho natural y dignidad humana* (1961), Aguilar, M. 1980.— ^b«Pot frustrar-se l'esperança?» (1961), dins: Id, *L'arc utopia-matèria i altres escrits* (ed. i trad., J. Ml. Udina), Laia [Textos filosòfics (TF) 37], B. 1985, p. 207-220.— ^c*Entremundos en la historia de la filosofía* (cursos 1952-1956; ed. 1977), Taurus [Ensayistas 245], M. 1984.
- Eco, U. - Martini, C.M., *En què creuen els qui no creuen* (1996), Empúries, B. 1998.
- González Faus, J.I.: ^a*Carta a un amic agnòstic*, Cristianisme i Justícia [Quaderns 39], B. 1991 (abril).— ^b Cf. *infra* D.
- Izquierdo, A.: ^a*Ateos clandestinos* [antologia de textos], Edaf [Ensayo 15], M. 2003.— ^b*La filosofía contra la religión* [antologia de textos], Valdemar [Gran Diógenes 2], M. 2003.
- Lucreci: *De la natura*, Laia [TF 40], B. 1986; n'hi ha ed. bilingüe en 2 vols.: Bernat Metge [1 i 31], B. 1922 i 1928 = *La naturaleza de las cosas*, Alianza Editorial (AE) [BT 8263], M. 2003; n'hi ha ed. bilingüe: *De natura rerum. De la naturaleza*, Bosch, B. 1993
- Muñoz Redón, J., *El libro de las preguntas desconcertantes*, Paidós, B. 1999.
- Sabater, *Las preguntas de la vida*, Ariel, B. 1999 (⁷2001).
- Safranski, R., *El mal, o El drama de la libertad* (1997), Tusquets, B. 2000.

B [Bíblia]

- Alegre, X., *Memoria subversiva y esperanza para los pueblos crucificados. Estudios bíblicos desde la perspectiva de la opción por los pobres*, Trotta, M. 2003.
- Arias, J., *La Biblia y sus secretos. Un viaje sin censuras: el libro más vendido del mundo*, Santillana (Aguilar), M. 2004.
- Rad, G. von: ^a*El libro del Génesis* (1962), Sígueme, Salamanca 1977.— ^b*Teología del Antiguo Testamento* (1959-1960), Sígueme, Salamanca 1971s, 2 v.
- Raurell, F., *Del text a l'existència. De l'exegesi a l'hermenèutica*, Fac. de Teologia de B., B. 1980.

C [Crítica racionalista de la creença]

- Bloch, E.: cf. *supra* A (Bloch, E.: c).
- Kant, I.: ^a*Crítica de la razón pura* (1781; ²1787), Losada, B.A. 1960, reed. 2003 [Biblioteca de Obras 17]; Alfaguara [trad. Ribas], M. 1978, ²¹2003.— ^b*Prolegòmens [a tota metafísica futura que vulgui presentar-se com a ciència]* (1783), Laia [TF 7], B. 1982; n'hi trad. cast.: Porrúa, Mèx. 1981— ^c*La religión dentro de los límites de la mera razón* (1793), AE, M.: [LB 163] 1969, reed. [H 4427] 2001.— ^d*El conflicto de las facultades* (1798), AE [H 4441], M. 2003; n'és part *La contienda entre las facultades de filosofía y teología*, Trotta, M. 1999.

D [Diverses perspectives, diversos temes]

- El Déu de les religions, el Déu dels filòsofs* (Simposi de 1990), Cruïlla [Cristianisme i Cultura 8], B. 1992.
- Erhard, Herder, Kant, Lessing, Mendelssohn, Schiller, etc., *¿Qué es la Ilustración?*, Tecnos [CP 43], M. 1988, ⁴1999 (reimpr. 2002).
- González Faus, J.I.: ^a*Abjurar de la modernidad*, Cristianisme i Justícia [Quaderns 113], B. 2002 (setembre).— ^b Cf. *supra* A.
- Guénon, R., *La gran tríada* (1956), Paidós, B. 2004.

Hegel, G.W.F., *Fenomenologia de l'espirit* (1807), Laia [TF 53], B. 1985, 2 v.; n'hi ha trads. cast.: FCE, Méx. 1966, reimpr. ¹⁰1994 (trad., Rocés i Guerra); i Rescate, B.A. 1991 (trad., Llanos).

Kant, I.: ^a*Crítica del juicio* (1790), Porrúa, Mèx. 1981 (trad., Arroyo); i Espasa Calpe [Austral 1620], M. 1977, ⁹2001 (trad., Gcía. Morente) = *Crítica del discernimiento*, Antonio Machado Libros, M. 2003 (trad., Rdgz. Aramayo: el seu títol, discutible?).— ^bCf. *supra*: Erhard, Herder, etc.— ^dCf. *supra* C i *infra* E.

Lagarde, G. de, *La naissance de l'esprit laïque au déclin du Moyen Âge (s. XIII-XIV)*, P.: (1948) e.a. Nauwelaerts 1964, 6 v.

La història més bella del món (1996), Eds. 62 [A l'abast 301], B. 1997 (entreviu de D. Simonnet amb H. Reeves, J. de Rosnay i Y. Coppens). N'hi ha trad. cast.: Anagrama (Argumentos 189).

Tamayo Acosta, J.J., *Nuevo paradigma teológico*, Trotta, M. 2004.

Trías, E., *Pensar la religión*, Destino, B. 1997.

Unamuno, M. de: ^a*Mi religión y otros ensayos breves* (1910), Espasa Calpe [Austral 299], M. 1978.— ^b*Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (1913), AE [Biblioteca de Autores 86], M. 1997.— ^c*San Manuel Bueno, mártir* (1933), Castalia, M. 1987.

Valls i Plana, R., *Del yo al nosotros. Lectura de la «Fenomenología del espíritu» de Hegel*, B. (Estela 1971), reeds.: Laia 1979, PPU 1994.

Wahl, J., *La malheure de la conscience dans la philosophie de Hegel*, Rieder, P. 1929, ²1951.

E [Escolàstica: existència i essència divines, les «cinc vies» i l'anselmia]

Barth, K., *Fides quaerens intellectum* (1931; reed. 1981), Delacheaux-Niestlé, Neuchâtel - P. 1958.

Chevalier, J., *La notion de nécessaire chez Aristote et chez ses prédécesseurs, particulièrement chez Platon*, Alcan, P. 1915.

Flasch, K., *Introduction à la philosophie médiévale*, Cerf, Fribourg 1992.

Garrigou-Lagrange, R., *Dieu, son existence et sa nature. Solution thomiste des antinomies agnostiques*, Beauchesne, P. 1914.

Gilson, É., ^a*Dios y la filosofía* (c. 1940), Emecé, B.A., 1945.— ^b«Sens et nature de l'argument de saint Anselm», *Archives d'Histoire Littéraire et Doctrinale du Moyen Âge* 9 (1934) 5-51.

Gössman, E., *Fe y conocimiento de Dios en la Edad Media*, BAC Enciclopedias, M. 1975. Kant, I.: cf. *supra* C (Kant, I.: a).

Koyré, A., *L'idée de Dieu dans la philosophie de saint Anselme*, Leroux, P. 1923.

Muck, O., *Doctrina filosófica de Dios* (1983), Herder, B. 1986.

Rahner, K., *Espíritu en el mundo* (1939; ²1957), Herder, B. 1963.

Steenberghen, F. van, *Le problème de l'existence de Dieu dans les écrits de saint Thomas d'Aquin*, Louvain la Neuve 1980 (recull, reestructurat, d'articles dels anys cinquanta).

Udina, J.Ml.: ^a«Fe i raó: un problema no tan antic», *Enrahonar* 4, 1982, p. 71-80.— ^b«Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista» (1986), *Medievalia* 10 (1992) 455-472.— ^c«Sant Anselm (1033-1109)», dins: AA. DD., *Història del pensament cristià* (ed., P. Lluís), Proa, B. 2003, p. 259-289.

La resta de la Bibliografia —que serà lliurada a les persones matriculades en començar el curs— inclou, a més a més, els següents apartats:

- F [Fe religiosa, fonamentada raonablement i extraescolàsticament]
- G [Gnosi i mística]
- H [Història de les religions]
- I [Integritat]
- J [Jesús de Natzareth, històricament qüestionat]

Això de banda, cadascuna d'aquestes persones **rebrà (gratis)** del professor sengles exemplars de:

Gabriel MARCEL, *El misteri ontològic. L'home problemàtic* (1933 i 1955), Laia [Textos filosòfics 54; ed., J.Ml. Udina], B. 1989; i

ANSELM de Canterbury, *Per què Déu es va fer home*, Proa [Clàssics del cristianisme 32; ed. i trad., J.Ml. Udina], B. 1992.

TUTORIA INTEGRADA

La T. I. (de la qual depèn un 20 % de l'avaluació final de l'assignatura) rau en: 1) una **entrevista** al despatx del professor per comentar amb ell l'interès i el pla de treball i de participació activa que hom té quant a l'assignatura; i 2) la presentació per escrit de la **recensió** d'una de les obres de la *Literatura secundària*.